

УДК 37.02

Марчук О. О., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ОСМИСЛЕННЯ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АННИ (АЛОЇЗИ) ХОДКЕВИЧ (1600–1654 РР.) У ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

***Анотація.** У статті досліджено просвітницьку діяльність внучки князя К. Острозького Анни (Алоїзи) Ходкевич. Розкрито маловідомі наукові праці про острозьку княгиню, які були видані в кінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. Зазначено, що у заснованій нею Єзуїтській колегії на високому рівні був організований навчально-виховний процес. Обґрунтовано, що періодичні видання ХІХ – початку ХХ ст. висвітлювали позитивні аспекти просвітницької роботи А. Ходкевич.*

***Ключові слова:** діяльність, видання, освіта, навчання.*

***Аннотация.** В статье исследована просветительская деятельность внучки князя К. Острожского Анны (Алоизы) Ходкевич. Раскрыты малоизвестные научные труды об острожской княгине, которые были изданы в конце ХІХ в. – начале ХХ в. Отмечено, что в основанной ею Иезуитской коллегии на высоком уровне был организован учебно-воспитательный процесс. Обосновано, что периодические издания ХІХ – начала ХХ в. освещали положительные аспекты просветительской работы княгини А. Ходкевич.*

***Ключевые слова:** деятельность, издание, образование, обучение.*

***Annotation.** In the article the educational activity of granddaughter of Prince K. Ostroskii Anna (Aloisa) Hodkiewich is analyzed. The unknown scientific works about Ostroh Princess which were issued in the end of the nineteenth – the beginning of the XX century are studied (publications of M. Teodorovich and O. Levitsky). It is indicated that Jesuit College founded by Anna (Aloisa) Hodkiewich had a high-level educational process organization. It is explained that periodicals of the end of the nineteenth – the beginning of the XX century focused on the positive aspects of Anna (Aloisa) Hodkiewich's educational work.*

***Keywords:** activities, publications, education and training.*

Сучасні педагоги, історики та культурологи намагаються дати правильну та політично незаангажовану оцінку подіями, що мали місце в минулому. Під час вивчення історії України, історії педагогіки важливо акцентувати на позитивних та негативних аспектах діяльності окремих

історичних осіб, аналізувати їх дії з огляду на тодішню політичну, соціально-економічну та культурну ситуацію в країні.

За роки незалежності в Україні змінено систему викладання історії, оновлено зміст і структуру історичної освіти, зроблено акценти на пріоритеті науки, гуманізмі та демократичних цінностях. Необхідність модернізації освітньої галузі зазначена у Державній програмі «Учитель», де пояснено, що сьогодні актуальним є питання «розроблення і видання новітніх навчально-методичних посібників із педагогіки, психології та методик навчання» [1].

У кінці XIX – на початку XX ст. в Україні особливого поширення набувало видавництво монографій, підручників, періодичних видань, альманахів, автори яких аналізували історичні події. Їх наукові здобутки доцільно враховувати сучасникам під час історичного аналізу подій та пид час укладення навчальних книг для школярів та студентів.

В історії Волині суперечливою постаттю є Анна (Алоїза) Ходкевич (1600–1654 рр.), відтак її діяльність потребує переосмислення із урахуванням оцінок вчених різних епох.

Питання становлення освіти на території Волині досліджували такі науковці, як: О. Борейко, Т. Джаман, А. Дем'янчук, М. Левківський, В. Омельчук, Т. Яковичина.

Культурно-освітня діяльність Острозьких князів у XVI–XVI ст. знайшла своє відображення у науковій розвідці Л. Войтовича «Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження» [2], публікаціях І. Ворончука «Острозький Василь-Костянтин Костянтинович» [3], В. Фроленкова «Острозькі князі» [4] та ін. дослідників.

У нинішніх Ітернет-виданнях автори, як правило, акцентують увагу на релігійних поглядах Анни Острозької, зазначаючи, що «вона була остання у роду Острозьких і відома своїм скандальним релігійним фанатизмом» [5]. Негативну оцінку діяльності княгині подано у статті «Життя праведне і грішне Анни-Алоїзи Острозької Ходкевич», в якій автор зазначив: «Підпорядкування єзуїтському колегіуму всіх православних шкіл призвело до повного занепаду форпосту православної освіти та культури – Острозького греко-православного колегіуму» [6]. Підбиваючи підсумки просвітницької, релігійної діяльності княгині сучасні дослідники обґрунтували, що «усім своїм життям Анна-Алоїза Ходкевич (Острозька) довела, що релігійний фанатизм до добра не доводить» [5].

Метою нашої статті є дослідження просвітницької діяльності княгині Анни (Алоїзи) Острозької, поданої у періодичних виданнях кінця XIX – початку XX ст. Для реалізації поставленої мети передбачається виконати такі завдання:

– проаналізувати статтю М. Теодоровича про діяльність Анни Острозької, яка подана у виданні «Історично-статистичний опис церков і парафій Волині»;

– дослідити наукові публікації О. Левицького, опубліковані у періодичному виданні кінця ХІХ – початку ХХ ст. «Київська старовина»;

– визначити позитивні аспекти просвітницької діяльності Анни Острозької, актуальні для вчителів та громадських діячів сьогодення.

У XVI–XVII ст. на території Волині спостерігався сплеск культурного розвитку. Тут було надруковано Пересопницьке євангелія, видано «Буквар» І. Федорова, функціонувала Острозька Академія, де викладали науковці із Європи. Зазначимо, що після смерті князя К. К. Острозького, а особливо після відкриття у 20 рр. XVII ст. католицьких навчальних закладів, Острозька вища школа почала занепадати і остаточно припинила свою діяльність у 1636 р.

Однак, незважаючи на це релігійні освітньо-культурні зв'язки із Європою продовжувалися підтримуватися. Внучка князя Анна (Алоїза) Ходкевич не поділяла православного світобачення своїх пращурів. Вона була прихильницею католицизму, тому на початку 20 рр. XVII ст. освіта Острога зазнала католицьких впливів. Зокрема, у 1624 р. Анна (Алоїза) заснувала в Острозі Єзуїтську колегію.

Автор видання «Історично-статистичний опис церков і парафій Волині» (1888 р.) М. Теодорович акцентував увагу на тому, що Анна Острозька прагнула посилити католицькі впливи серед волинян: «Вона прагнула до окатоличення і ополячення своїх підданих, побудувала в Острозі будинок єзуїтської колегії наділила його фондушем» [7, с. 647].

На думку дослідника М. Теодоровича, засновуючи католицький колегіум, княгиня мала на меті продовжувати просвітницьку роботу князів Острозьких та виховувати місцевих мешканців у руслі християнського віровчення: «Наслідуючи приклад моїх славних предків, які, турбуючись про примноження хвали Божої, засновували в своїх володіннях костели, монастирі, колегії і забезпечували їх доходами, і прагнучи, зі свого боку, до такої ж віддачі хвалі Божій, щоб віра католицька поширювалася науками і освітою молодих людей, я, Анна, фондую на вічні часи в родовій моїй маєтності в м. Острог колегіум Societatis Iesu і при ньому костел» [7, с. 648]. У нововідкритому колегіумі навчали дітей згідно з католицькими освітніми канонами.

Просвітницька робота Анни Острозькою також детально описана у журналі «Київська Старовина», де істориком О. Левицьким у 1883 р. уміщено маловідому сучасним педагогам статтю «Анна-Алоїза, княжна Острозька».

У публікації подано детальну біографію внучки К. К. Острозького. Автор зазначив, що план будівлі Острозької школи склав учений-архітектор Бенедикт Моллі, який на запрошення княгині спеціально приїхав із Риму.

Відомий будівничий повністю керував будівництвом, до якого залучили декілька сотень жителів із Острога та ближніх сіл.

Науковець О. Левицький наголосив, що європейські католицькі впливи на Волині за правління княгині Анни значно посилювалися. Поселившись в Острозі, католики під керівництвом княжної почали закривати православні заклади, натомість створювали католицькі: «Єзуїти, не чекаючи закінчення будівництва запропонованого їм чудового будинку, відкрили свої публічні школи, до яких зразу ж почали вступати у великій кількості діти шляхти з Волині, Поділля, Полісся і навіть Задніпровської України» [8, с. 346].

Водночас у журналі «Київська Старовина» наведено позитивну оцінку діяльності Анни Острозької. Оскільки княгиня виділяла на благоустрій школи значні кошти, запрошувала до викладання відомих педагогів за короткий проміжок часу навчально-виховний процес був поставлений на належному рівні, заклад став знаним далеко за межами Волині. У публікації «Анна-Алоїза, княжна Острозька» написано: «Острозький колегіум скоро досяг свого розквіту, а через 12 років після його заснування слало можливим відкрити при ньому ще два класи – філософського і богословського та закласти семінарію» [8, с. 346].

Княгиня турбувалася про усіх учнів Острозького колегіуму. Аналіз матеріалів, виданих у кінці XIX – на початку XX ст., дає змогу стверджувати, що вона ставилася до вихованців колегіуму із материнською любов'ю, намагалася виховати їх скромними, співчутливими, богобоязними людьми. Вона піклувалася про їх матеріальний добробут: «Єзуїтська гімназія стала предметом особливої турботи із боку Анни-Алоїзи Ходкевич, вона збільшила фондуси, а також особисто стежила за тим, щоб учні не мали ні в чому нестатку» [8, с. 346].

Княгиня Анна вважала, що вчителям і керівництву шкіл потрібно відчувати різницю між нестатками і простою (чернечою) невибагливістю; вона стежила, щоб вихованці закладених нею навчальних закладів мали необхідні умови для навчання; систематично пояснювала ректору семінарії, що побутові умови життя учнів повинні бути не розкішними, і не убогими, а належними. Княгиня сама долучилася до пошиття білизни для семінаристів. Вона завжди із материнською гордістю спостерігала за становленням своїх вихованців, любила приходити до них на навчання, слухати їх відправи на богослужіннях, раділа за їх успіхи.

У виданнях кінця XIX ст. написано, що Анна-Алоїза була гідним прикладом для наслідування учнів колегії та семінаристів, оскільки вела себе скромно, турбувалася про духовність, особливо піклувалася та співчувала ближнім. У її палаці виховувалися сироти, було організовано заняття із дітьми; княгиня постійно рекомендувала вчителям та учням читати духовну літературу та навчатися різноманітними ремеслам. Окрім того, вона подала гідний приклад християнської любові до ближніх:

провідувала хворих учнів та слуг, будувала лікарні для калік і немічних, роздавала щедру милостину, під час голоду у 1638 р. роздавала хліб, влаштовувала обіди не лише для школярів, а й для бідних мешканців Острога. У розмові з школярами та волинянами говорила стримано, без фальші, ніколи не вела безглузких розмов.

Однак навчальний комплекс Societatis Iesu, закладений Анною-Алоїзою, функціонував порівняно недовго: при входженні у 1648 р. в м. Острого військ Б. Хмельницького колегіум був знищений, як і інші волинські соцініанські школи, оскільки вони були чужі місцевому населенню за своєю релігійною та національною спрямованістю.

Аналізуючи діяльність Острозької княгині, зазначимо, що постать Анни-Алоїзи є складною і суперечливою та потребує належної адекватної оцінки: з одного боку – це жінка, яка намагалася прищепити християнські чесноти молодому поколінню, княжна, що дбала про освіту юнацтва, з іншого – віддана фанатка католицизму, вороже настроєна проти православного віри своїх предків. Її діяльність детально описана в розвідках науковців кінця XIX – початку XX ст., які подали високу оцінку її просвітницької роботи та водночас виділили прорахунки.

У діяльності Анни Острозької доречно виділити позитивні якості та риси, важливі для сучасних вчителів та громадських діячів, та сприяти впровадженню її просвітницьких здобутків за такими напрямками:

- особи, задіяні в навчально-виховному процесі шкіл, повинні були володіти такими якостями, як співчутливість, милосердя, любов до ближніх;
- керівництво шкіл зобов'язане було стежити за належними умовами навчання учнів;
- органи місцевого самоврядування та управління освіти повинні були сприяти відкриттю навчальних закладів;
- в умовах реформування системи освіти України доречною є підтримка приватних шкіл;
- в державі повинна діяти система пільг для навчання дітей із бідних сімей та обдарованих школярів;
- вітчизняна освітня політика повинна враховувати релігійні вподобання населення регіону;
- необхідним є вироблення та вдосконалення освітніх правових документів, які регламентують організацію та функціонування шкіл національних меншин;
- органи державної виконавчої влади, місцевого самоврядування повинні сприяти врегулюванню релігійних конфліктів;
- вчителі та представники громадськості повинні виховувати молоде покоління в душі толерантності та релігійної терпимості.

Оцінюючи просвітницьку концепцію Анни-Алоїзи Ходкевич, варто звертати увагу на її християнські чесноти, бажання нести просвітницьку

місію, та, водночас, пам'ятати, що відірваність від національного ґрунту, менталітету рідного народу, нехтування його віросповіданням завжди викликатимуть осуд, відтак значення просвітницької роботи таких діячів буде частково знівельоване.

1. Державна програма «Вчитель». Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. **2.** Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.) : склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження / Л. Войтович. – Львів, 2002. – 401 с. **3.** Ворончук І. Острозький Василь-Костянтин Костянтинович / І. Ворончук // Енциклопедія історії України / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2010. – Т. 7. – С. 690–691. **4.** Фроленков В. Острозькі князі / В. Фроленков // Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол. : Г. Яворський та ін. – Т. 2. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2005. – С. 697–698. **5.** Провоторов О. Анна-Алоїза Острозька – одна із Острозьких володарка Звягеля / О. Провоторов. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.zvyagel.com.ua/?p=33>. **6.** Життя праведне і грішне Анни-Алоїзи Острозької-Ходкевич. Електронний ресурс. – Режим доступу : gisu.org.ua/ua/relig **7.** Теодорович М. Историко-статистическое описание церквей и приходов Вольнской епархии / М. Теодорович. – Почаев, 1888. – 662 с. **8.** Левицкий О. Анна-Алоиза, княжна Острожская / О. Левицкий // Киевская Старовина. – 1883. – Ноябрь. – С. 329–373.

Рецензент: д.пед.н., професор Дем'янчук А. С.